

Dr. Öğr. Üyesi Gamze Ünsal TOPÇU

Bitlis Eren Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Bitlis/TÜRKİYE
gunsal@beu.edu.tr
ORCID

Nevzat ENGİN

Bitlis Eren Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi
Bitlis/TÜRKİYE
mamostenevzat13@gmail.com
ORCID

SİHÂM-I KAZÂ'DA HASIM-DOST İKİLEMİ BAĞLAMINDA RUH VE KARAKTER TASVİRLERİ

DESCRIPTIONS OF SOUL AND
CHARACTER IN THE CONTEXT OF
THE ENEMY-FRIEND
CONTROVERSY IN SİHÂM-I KAZÂ

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 04.08.2023
Kabul Tarihi: 24.10.2023
Yayınlanma Tarihi: 31.10.2023

Article Information: Research Article
Received Date: 04.08.2023
Accepted Date: 24.10.2023
Date Published: 31.10.2023

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Topçu, Gamze Ünsal ve Engin, Nevzat, "Sihâm-ı Kazâ'da Hasım-Dost İkilemi Bağlamında Ruh ve Karakter Tasvirleri", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 9, Sayı 19, Güz 2023, s. 165-186.

Topçu, Gamze Ünsal and Engin, Nevzat, "Descriptions of Soul and Character in the Context of the Enemy-Friend Controversy in Sihâm-ı Kazâ", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 9, Volume 19, Fall 2023, p. 165-186.

10.28981/hikmet.1338035

Dr. Öğr. Üyesi Gamze ÜNSAL TOPÇU

Nevzat ENGİN

SİHÂM-I KAZÂ'DA HASİM-DOST İKİLEMİ BAĞLAMINDA RUH VE KARAKTER TASVİRLERİ

DESCRIPTIONS OF SOUL AND CHARACTER IN THE CONTEXT OF THE ENEMY-FRIEND
CONTROVERSY IN SİHÂM-I KAZÂ

ÖZ

Manzum ve mensur eserlerde anlaşılabilirlik önemli bir husustur. Özellikle manzumelerde az sözle çok şey ifade etmek ve sözü uzatmamak bu işin gereğidir. Klasik şiirde olayı okuyucunun gözünde canlandırma vasıtasıyla anlatımı daha güçlü hale getirmek hedeflenir. Bu amaçla çıkılan yolda tasvir en güçlü yöntemlerden biridir. Tasvirler zihin dünyamızda bir resmin şekillenmesine vesile olurlar. Manzumelerde yer alan somut-soyut yahut canlı-cansız her nesne tasvir edildiği sürece var olur. Şairler çeşitli mazmunlar ve tasvirler vasıtasıyla anlatımlarını daha çarpıcı ve nitelikli hale getirmeyi amaçlar. Şiirin tabiatı gereği kişi ister övülsün isterse yerilsin, bu övgüye ve yergiye konu olan dış görünüşünün yanı sıra kişinin karakteridir. Ancak klasik şiirdeki kişiler daima tek düze ve sınırlandırılmış bir çerçeve içerisinde verilmeyiz. Bu bağlamda Nefî bir kişiyi tasvir ederken fiziki yönünü kelimelerle resmedip kişiyi gözümüzde canlandırmanın yanı sıra o kişiyi karakter açısından da tasvir etmeyi tercih eder. Nefî, insanın ruhsal boyutu ve karakteri ile eş zamanlı olarak ilgilenir. 17. yüzyılda kaside şairi Nefî'nin sosyal eleştiri amacıyla kaleme aldığı eseri Sihâm-ı Kazâ'da özellikle anlatım tekniği olarak kişi tasvirlerini kullanması dikkat çekicidir. Bu çalışmada Nefî'nin Sihâm-ı Kazâ adlı eserinde ön plana çıkan dost-hasım ikilemi özellikle ruh ve karakter tasvirleri doğrultusunda incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Nefî, Sihâm-ı Kazâ, Hasım-Dost İkilemi, Ruh, Karakter, Tasvir.

ABSTRACT

Comprehensibility is an important issue in works in verse and prose. Especially in verses, it is a requirement to express a lot with few words and not to talk too much. In classical poetry, the aim is to make the narrative stronger by visualizing the event in the reader's eyes. Description is one of the most powerful methods for this purpose. The descriptions help shape a picture in our mental worlds. In the poems, every object, whether concrete or abstract, animate or inanimate, exists as long as it is depicted. Poets aim to make their narratives more striking and qualified through various metaphors and descriptions. Due to the nature of the poem, whether a person is praised or blamed, it is the person's character as well as his/her appearance that is subject to this praise and criticism. However, characters in classical poetry are not always presented within a uniform and limited framework. In this context, when describing a person, Nefî prefers to portray that person in terms of character, as well as depicting the person's physical aspect with words and visualizing the person. Nefî deals simultaneously with the spiritual dimension and character of man. It is noteworthy that Nefî, the eulogy poet in the 17th century, used person descriptions as a narrative technique in his work Sihâm-ı Kazâ, which he wrote for the purpose of social criticism. In this study, the friend-adversary controversy, which comes to the fore in Nefî's work called Sihâm-ı Kazâ, will be scrutinized especially in terms of soul and character descriptions.

Keywords: Nefî, Sihâm-ı Kazâ, Adversary-Friend Controversy, Spirit, Character, Description.

Giriş

Tasvir, Arapça صور-ر kökünden tef'îl babından mastardır. Bir şeyin suretini çıkarma, resmini yapma, tersim, yazıyla tarif etme ve resim gibi güzel anlatma, betimleme (Parlatır, 2012, 1639; Ş. Sami, 2010, 1172; Develioğlu, 1993, 1039) gibi anlam ve tanımlamalarla verilmektedir. Çoğul hali “tasâvîr” şeklindedir. “Tasvir” kelimesinin sözlük anlamından daha ziyade klasik Türk edebiyatında hayal ettirme, benzetme, temsil ve takdir etme gibi bağlamsal anlamları ile karşılaşılmaktadır.

Klasik şiirde insan, canlı-cansız varlıklar, mekân hatta bazı durum ve haller yalnızca gözle görme yetisinin vaat ettiği açıdan değerlendirilip tasvir edilmez. Özellikle bu çalışmaya konu olan eserde şair; kişilerin fiziki özellikleri, fitrat ve karakteri arasında bir ilişki, bir benzetme tespit ettikten sonra ya şahsına taarruz etmiş ya da o şahsı methetmiştir. Şiire konu olan kişiyi fiziki açıdan tasvir ettiği gibi, karakterini ve ruh ilişkisini tasvir ettiği de görülür.

Kişinin iç âlemini, ruh dünyasını ortaya koyan, sahip olduğu meziyetler, gösterdiği ya da gösteremediği cesaret ve kahramanlıklardır. Bütün bu davranış biçimleri cisimden öte ruhsal yapı bağlamında değerlendirilmelidir. Klasik Türk şiirinde geleneksel yapıya bakıldığında özellikle edebi sanat ve mazmun aracılığıyla ruh ve doğaötesini ifade etme inşasında kişinin karakteri ya methiyelere konu olup övülmüş ya da hicve sebep olup yerilmiştir. Bu konuda özellikle 17. yüzyıl klasik şiirin zirve isimlerinden Nefî'nin adından söz ettirdiği bilinir.

Asıl adı Ömer olan Nefî, klasik Türk edebiyatının en önemli şairlerindedir (Başdaş, 2018). Şimdiye kadar tespit edilen üç eserinde de “Nefî” mahlasını kullanan şairin, adı ve memleketi konusunda araştırmacılar kaynakların verdiği bilgiler doğrultusunda hemfikirdir.

Nefî “Hasankale”de doğmuştur. Ve bu kaza “Erzurum”a tâbi bulunmaktadır. Babasının ismi tevsik edilmeyen bir kayde nazaran “Ahmed”tir. Ve Kırım hanlarından bazılarına nedimlik etmiştir. Böyle olduğunu “*Sihâm-ı Kazâ*”dan öğreniyoruz (Sıdkı, 1943, 7).

Şairin, dönemin ve bölgenin ileri gelen bir ailenin parçası olarak dünyaya geldiği, babası Mehmet Bey'in aynı zamanda şairlik yeteneğinin mevcut olduğu ancak Kırım Hanı'na nedimlik yapmak için ailesini geride bıraktığı ve ilgilenmediği bilgisi *Sihâm-ı Kazâ*'da babasını hicvetmek için yazdığı manzumelerden fark edilmektedir (Ocak, 1987).

Coğrafyanın kişilik ile ilişkisi ve çocuklukta yaşanan incinmelerin elbette ki Nefî üzerinde etkisi olacaktır. Babasının yokluğunda çektiği sıkıntıları Nefî *Sihâm-ı Kazâ*'da şöyle dile getirir:

Sa'âdet ile nedîm olalı peder hâna

Ne mercümeğ görür oldı gözüm ne tarhâna (K 1/1)

...

Benüm zügürtlük ile ellerüm taş altında

Muzahrafâtın o dürr ü güher satar hâna (K 1/7)

Beyitlerinde şair, babasının bahtiyar bir şekilde Kırım Han'ına nedim olduğu zamandan beri, gözünün mercimek ve tarhana görmediğini söyler. Bir başka beyitte ise yine Nefî "ellerinin taş altında" olması söylemiyle kendi öz bakımının sorumluluğunu üstlenmesine karşın babasının değersiz, hatta çerçöp olan şiirlerini inci ve cevher misali Han'a pazarlamakta olduğundan yakınmaktadır. Babasından görmediği merhamet ve şefkat yoksunluğunun yanı sıra şairin yaşadığı yüzyılın sosyal ve siyasi durumu, saray çevresine toplanan bürokratik kesimin sanatçıya bakışı, dönemin padişahlarının sanat ve sanatçıya olan yaklaşımı kuşkusuz şair üzerinde etkili olacaktır. Bütün bu sıralanan sebepleri göz önünde bulundurduğumuzda, Nefî'nin kendi seciyesi ve ruhsal durumunun eserlerine yansması elbette kaçınılmazdır.

Klasik edebiyatta şairler övdükleri kişileri mübalağalı tasvirler ile göklere çıkarırken, yerdiklerini de mübalağalı tasvirler vasıtasıyla mahvetme amacını güderler. Övgü ve yergide aşırılığa gitme durumu söz konusudur. Özellikle Nefî'nin babası da dâhil olmak üzere kendi döneminin padişah, vezir, ulema ve şair erkânını hicvedecek bir yaradılıştaki olmakla birlikte ne ölçüde biperva olduğunu da görürüz. Bu bipervalığın ruhuna işleyen karakter özelliğini anlamak için zamanın şartlarını değerlendirdiğimizde Nefî'nin hiciv üstadı olmasının şaşılacak bir durum olmadığını da fark ederiz.

Nefî, eserlerinde methi ve hicvi ifrat ve tefrit derecesinde uygulamakta sakınca görmeyen ve bu başarısı münasebetiyle klasik Türk edebiyatında büyük bir iz bırakmış hatta etkisi günümüze kadar da devam eden bir şairdir. Klasik Türk şiirinde hiciv denilince akla gelen ilk ismin Nefî olması, övgü ve yergi konulu kaside üstadı imajı ile tanınmasına sebep olmuştur.

Nefî'yi kaside şairi olarak üne kavuşturan eseri Türkçe divanı ise, hiciv ustası olarak üne kavuşturan da *Kaza Okları* anlamını taşıyan *Sihâm-ı Kazâ* adlı hiciv mecmuasıdır. Eser, nüktedan bir zihnin ürünüdür. Nice nüktelerin de yer aldığı eserin itham, hakaret ve sövme ile ilgili ifadelerle dolu oluşu edebi eser oluşuna gölge düşürür (Akkuş, 1997, 79-80).

Nefî, *Sihâm-ı Kazâ*sında kaside, kıt'a ve terkiib-i bend nazım şekillerinde başta babası olmak üzere Gürcü Mehmed Paşa, Kemânkeş Ali Paşa, Ekmekçizâde Ahmed Paşa, Veysî, Nev'izâde Âtâyî, Kafzâde Fâizî, Uruszâde, Bâkî Paşa, Fırsatî, Bahsî, Mantıkî, Ganîzâde Nâdirî, Riyâzî, Azmîzâde Hâletî, Halil Paşa gibi isimleri hicvetmiştir (Ocak, 1987).

Şair eserinde babasını yermekle işe başlar. İlk manzumesinde Nefî, zihninin zarıflığını sergiler. Daha sonra devrinde yetişmiş devlet adamları, sanatkârlar şair ve edipler şairin kılıç gibi keskin dilinden nasiplerini alırlar. Eserde çeşitli nazım şekilleri kullanılmıştır. Yerilen kişilerin bazen isimlerini verir, bazen de imalı ifadelerle kimi yerdüğünü vurgular. Eserin aşırıya varan hiciv özelliğinde oluşu tanınmasını engellemiştir (Akkuş, 1997, 103-104).

Her yüzyılın kendine özgü hareketlerle toplumu etkileyen bir akışı olduğu ve tarihe de bu hareketliliğin yön verdiği bilinmektedir. Nefî'nin yaşadığı 17. yüzyılın genel atmosferine baktığımızda özellikle sosyal hayatta bazı çözümlerin ve aksaklıkların dönemin insanına etkisi oldukça fazladır. Bu yüzyılda yaşanan ekonomik buhran, siyasi krizler ve toplum problemleri elbette ki şairlerin yaşamını doğrudan, eserlerini de dolaylı veya direkt etkileyecektir. Yaşadığı dönemin sıkıntılılarına bizzat şahit olup, korkusuzca ve canından olma pahasına bu olumsuzlukları dile getirecek şahsına münhasır şair Nefî'nin hicivle özdeş olan imajı belli ki kaçınılmaz olarak eserlerine yansiyacaktır.

17. yüzyılda devlet, toplum ve askeri yapılanmadaki bozukluklar, isyanlar, ekonomik krizler, dinî çatışmalar, veba salgını ve içki yasakları, rüşvet ile terfi alma vb. çeşitli başlıklarla Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet ve yönetim alanı içerisinde yer alan aksaklıkları sıralamak mümkündür (Keskin, 2009). Bu bağlamda manzumelere aks ettirilen yönleri daha ayrıntılı inceleyebilmek için "17. Yüzyılda Sosyal Hayatın Dîvân Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçevesi" başlığıyla Neslihan İlkur Keskin tarafından hazırlanan doktora tezine bakılabilir.

Bir kişiyi anlamaya çalışırken dönemin siyasi ve sosyo-kültürel ortamı ve şahsın yakın çevresini bilmekte fayda vardır. Nefî'yi bu kadar hırçın yapan baba sorumsuzluğu ve onu mercimek ile tarhanaya muhtaç edecek kadar yokluk ve fakirliğidir. Ayrıca Osmanlı'nın içinde bulunduğu siyasi gerilimin de etkisi büyüktür. İçeride iktidar çekişmeleri, dışarıda uzun süren Girit kuşatması, Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması, 1699 Karlofça Antlaşması, Osmanlıların 1526'dan bu yana genişlettikleri sınır bölgelerinin elden çıkması genelde toplumun özelde ise şairin ruh hâlini etkilemiştir. Savaşta yenilgiler şairin hicivlerinin galizleşen küfürlere dönüşmesine sebep olmuştur. Bütün bu durumların yansımaları Nefî'nin manzumelerinde kendini gösterecektir.

Nefî'nin *Sihâm-ı Kazâ* ismini verdiği eserinde Klasik Türk Edebiyatındaki âşık-mâşuk-rakîb üçgeninin dışında farklı bir manzara ile karşılaşmaktadır. *Sihâm-ı Kazâ*'da "mâşuk"u aradan çıkararak sayıyı ikiye indirgemektedir. Ancak burada karşılaşılan manzara âşık-rakîb ikilemi şeklinde değildir. Adeta bir savaş sahnesinin iki karşıt cephesi söz konusudur. Bir cephede Nefî, diğer cephede ise hasımları bulunmaktadır.

Nefî'nin divanında övdüğü din ve devlet büyükleri bu eserinde sadece *kaza oklarına* hedef olan birer öteki olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece din ve devlet büyükleri değil, babası ve çevresindeki diğer şairler de bu kaza oklarından nasiplerini almaktadır. Nefî'nin hicivlerinden nasiplenen babasına karşı dilini küfür derecesine vardırmasının sebebini babalık hukuku ile ilişkilendirmenin daha doğru olduğu kanaatindeyiz.

Şair, babasına yönelttiği eleştiri ve yergileri doğrudan yapmamıştır. Direk eleştiri yerine eksik olarak gördüğü durumun analizini yaparak, dost

olarak tasvir ettiği Bitlis emiri Mir Şeref'in (öl. 1603) dilinden söylemlerle nasihatler arasına serpiştirme yolunu tercih etmiştir. Mir Şeref'in babası Bitlis'in yerel beylerinden Şemseddin Bey ve annesi Erzincan hâkimi Emîr Han Musullu'nun kızıdır. Tevdi edilen görevleri başarıyla yerine getiren Mir Şeref, Bitlis'in yanı sıra Van Gölü havzası ve Muş'a da sancak beyliği yapmıştır. Kaynaklarda ön plana çıkan bürokratik yönünden başka adaletli, müteyeyyin, hayırhâh, şiir ve edebiyata ilgi duyan bir karakter olarak bahsedilmiştir. Mir Şeref, III. Mehmed'e sunduğu Farsça Şeref-nâme adlı eseri ile edebiyat sahasında iz bırakmıştır (Özgüdenli, 2010).

Şair, adalet için babasının öldürülmesi gerektiği inancını taşımasına rağmen bu duygularını Mir Şeref'in dilinden okuyucuya duyuruyor. Aşağıdaki beyitlerde Mir Şeref'in dilinden babasına yönelttiği eleştirileri görürüz.

Ki hân sevâba girüp ger babanı katl etse

Du'â ederdi felekte ferîşteler hâna (K 1/23)

Buradaki baba figürü Nefî'nin babasıdır. "Mir Şeref eğer sevap işlemek istiyorsa baba katline izin vermelidir" demektir. Öyle ki bu ölüm emri vasıtasıyla melekler gökyüzünde Emir Han'a dua edecek, rütbesi yükselecektir.

N'îçün deyince hemân hande-nâk olup der kim

Nice nedîm olur öyle le'im har hâna (K 1/24)

Şair bir önceki beyitte baba katline izin verilmesi durumunu sorgulayanlar için kendisi hazır cevap olup, nedenini açıklama yoluna gitmiştir. Niçin diye soran olursa, gülümseyerek der ki, hakikatini söyleyeyim, bunda kimse Han'ın (kabahatine) bakmaz. Çünkü İslami değerlerde öncelikle Allah'ın verdiği cana kıymak günahtır ve bir diğer açıdan babalık hakkı dolayısıyla babaya hürmet ön plana çıkarılan göstergelerdendir. Ancak Nefî bu beyitle katledilme durumunun gerekliliğini ve ayıplanacak, kabahatli bir durum olmadığını altını çizmektedir.

Soyardı na'lini ölmüş eşeklerün yolda

Verürdi nân u piyâza konınca her hâna (K 1/26)

Nefî bir kez daha Emir Han üzerinden babasını eleştirerek ölü bir hayvanın leşinden nalını söküp alacak kadar şeref yoksunu olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca bu kişi nerde ve ne zaman bulursa bulsun emek harcamadan soğan ve ekmeğe dahi tamah eden yapıya sahip bir yapıdadır. Babasının kendisine karşı davranışlarını genellikle insan fitratının zayıf yönlerini ortaya koyan benzetmelerle hikâyeleştirerek tasvir etmektedir.

Babana bin deve ger sana bir keçi verse

Anı dahı bana ver deyü göz kıpar hâna (K 1/29)

Şayet babana bin deve, sana da bir keçi verilse o keçiyi de bana ver deyip Han'a göz kırpar şeklinde diliçi çevirisini yaptığımız bu beyitte, yine babasının binde bir olacak şekilde lütufa bile göz dikecek kadar açgözlü olduğunu anlatmaktadır.

Kanâ'at eyle baban gibi olma sen cerrâr

S*çup b*kını ye tek verme derd-i ser hâna (K 1/30)

Kanaat etme meziyetinin önemini dile getirdiği bu beyitte Nefî babası gibi olmamak ve ona benzemek istemediğini söyler. Hatta kendince itibar edilmemesi gereken davranışları eleştirerek anlattığı manzumelerde argo söyleyişlerden de vazgeçmeyerek “s*çup b*kunu ye, ama derdini Han'a verme” yani ahvalinden kimseye bahsetmeyen, açken bile tok gez gibi telkinleri de dile getirmeye devam etmektedir.

Nefî, kendi cephesinden saldırırken bazen galiz küfürler, bazen eleştiri okları bazen de fiziki özelliklerindeki bir belirginlik ile seciye arasında ilişki kurarak saldırmaktadır. Bu saldırılarda yararlandığı diğer malzeme ise hayvanlardır. Hayvanî özellikler ve şahsiyet arasında bir teşbih ilişkisi kurarak hayvansal vasıflar üzerinden hedefine nişan almaktadır.

Nefî'nin küfür ve hakaret içeren hicivlerinin temelinde dönemin hâkim zarafet ve edep anlayışı ve diğer şairlerin onu tahrik etme payesi de göz önüne alınarak şairin ruhundaki izler ve etkiler anlaşılmalı gayret edilmiştir.

Klasik şiirde tasvir yapılırken edebi sanat kullanımı kaçınılmazdır. Özellikle istiare sanatı ile tasvir şeklinde anlatımın ortak paydada bulduklarını görürüz. İstiarenin küçük bir ipucu vererek perde arkasında kalan bütünü işaret etme özelliği seciye ve ruh tasvirlerinde insan psikolojisinin tasvir edilip fitratının anlatılmasına sebebiyet verir. Dolayısıyla teşbih sanatının olduğu yerde illa ki bir tasvir etme olacaktır. Elbette teşbih olmadan yerinde yapılmış tasvir olamaz. Teşbih, tasvir ile anlatıma gidilen bir vasıta. Şairin esas gayesi teşbih yoluyla tasvir yapmaktır ve yine imaj kullanımı da aynı amaca hizmet eder (Belli, 2023).

Nefî'nin dilinde görülen “ben” merkezîyetçilik sanatının temel taşlarını oluşturmaktadır.

“Modern psikoloji, benlikle ilgili problemlerin san'at verimlerini inşâ etmede birer avantaja dönüşebileceği ile ilgili görüşleri ağırlıklı olarak ihtivâ etmektedir. Şiir de her büyük sanat eseri gibi, bir iç çatışmasının mahsûlüdür. Başka bir deyişle, bütün ruh ve madde hayatımızı idare eden zıtlıkların, ikilemlerin, üst seviyede, bir sanat eserinde tezahür etmesidir” (Okay, 1995, 78).

Bu benlik algısının ve “ben” dilinin Nefî'nin sanatını ve karakterini şekillendirdiğini görmekteyiz.

Ruh ve karakter tasvirleri yapılırken bu cepheler Nefî'nin gözünden okunmaya çalışılacaktır. Bu çalışmayı iki ayrı başlık altında incelemenin daha sağlıklı olduğu kanaatine varılmıştır. Birinci başlık “Dost Saffi” olarak

belirlenmiş ve Nefî'nin tek başına savaştığı manzara, ikinci başlıkta da "Düşman Saffı" olarak adlandırılan karşı tarafın Nefî'nin kullandığı dille ruh ve karakter tasviri bağlamında anlatılması amaçlanmıştır.

Çalışmada yer alan manzumelerin tamamı Furkan Öztürk'ün *Sihâm-ı Kazâ* adlı eserinden alınarak oluşturulmuştur. Bu sebeple ayrıca alıntı olarak göstermeye lüzum görülmemiştir.

1. Nefî'nin Gözünden Nefî Tasvirleri

1.1. Kadri Bilinen Nefî

Bir toplumu sıradanlıktan kurtaran yönetici kesim ile aydın kesim olur. Yönetici ve münevverler arasındaki münasebetler topluma sirayet eder. Şayet kalem erbabının değerini bürokratik sınıf bilirse şaire verilen değer toplumun diğer kesimi tarafından da ma'kes bulur. Nitekim Osmanlı Devleti hâkimiyeti altındaki topraklarda sanata ve sanatçıya itibar edilmiş, özellikle de şair ve şiire büyük önem verilmiştir. Keskin söz kılıcını doğrultmadan önce bu kesim tarafından bir zamanlar "değeri bilinen bir Nefî olduğu beyitlerinden anlaşılmaktadır.

Husûsâ bir benüm gibi cihân-ârâ senâ-hvâna

Verürlerdi sıla mahsûl-ı bahr u hâsıl-ı kânı (K 2/23)

İlgili kasidenin fahriye beyitlerinden olan örnekte, dünyayı güzelleştiren sözleri nedeniyle kıymet verilen bir şair olarak kendisine deniz mahsullerinin en kıymetlisi inciler, maden ocaklarının değerli taşları olan mücevherler bahşedildiğini ifade etmektedir. Hiciv oklarını yönelttiği bürokratları ağır bir dille eleştirirken, bu kesim tarafından önceleri kadri bilindiği caize ve ihsanlarda bulunulduğunu dile getirmektedir. Cihanda kendi gibi senâ-hanların değerinin çok yüksek olduğu, bu kimselerin el üstünde tutularak Nefî gibilere itibar edildiği vurgulamaktadır.

Bana etdikleri ta'zim ü tekrîmi göreydi ger

Ölince reşk ederdi İbn Sadrüddîn-i Şîrvânî (K 2/29)

Yine malum bürokratları eleştirmeden evvel kendisine gösterilen saygı ve ikramın boyutunun birçok insanı imrendirip kıskandıracak boyutta olduğunu örnek beytinden anlamaktayız. Kendisine gösterilen saygı ve ikram boyutunun I. Ahmet ve ulemanın takdirini kazanan dönemin âlimlerinden Azerbaycan Şîrvân'lı Sadreddin'i (öl. 1627) kıskandıracak boyutta olduğunu söyler. Asıl adı Mehmed Emin olan Şîrvânî, Şîrvan'da doğmuş ve babası başta olmak üzere çeşitli âlimlerden akait, mantık ve diğer bilim dallarına dair dersler almıştır. İstanbul'da kadılık görevine getirilmiş ve burada vefat etmiştir (Altıntaş, 2010, 208-209). Şairin bu beyitte özellikle Şîrvânî'yi anmış olması, Şîrvânî'ye verilen değer ve itibarın, çeşitli görevlerin Nefî'nin ulaşmak istediği rahat yaşam ve değer görmek istediği beklentileri sebebiyle olduğu da aşikârdır. Aslında şair Şîrvânî'yi kıskanırken, tam aksine Şîrvânî'nin kendisini kıskandığını ifade etmektedir.

1.2. Haksızlığa Uğrayan Nefî

İnsanı gözü kara yapan ve her türlü riski almaya iten saiklerin başında haksızlığa uğrama duygusu gelmektedir. Onurluca bir yaşam sergilemenin yolu da haksızlık karşısında susup dilsiz şeytan olmamaktan geçer. Nefî ağzındaki dil kılıcı ile susacak bir kişi değildir.

Üçüncü def'adur bu Hak belâsın vere mel'ûnun

Ki yok yere beni 'azl etdi olmuşken senâ-hvânı (K 2/24)

Beyitte Nefî daha önce medh u senâda bulunduğu kişi tarafından hak etmediği halde üçüncü kez görevinden azledildiğini ifade etmekte ve Nefî'nin öfkeyle bu kişiye beddua ederek "Allah belasını versin" şeklinde niyazda bulunduğuna şahit olmaktayız. Nefî böylelikle 'medh ü zem' yani 'övme ve yerme' ustalığını göstererek intikam almış olmaktadır.

1.3. İntikamcı Nefî

İnsan bazen haklı olduğu halde vaziyetten el etek çekip susmayı tercih eder. Bazen de pişmanlık duyup susmayı tercih eder. Fakat Nefî gibi söz söylemede sınır tanımayan bir insan bile kendini zaman zaman tutabilmeyi, sessiz kalmayı başarabilmiştir. Esasen hasımların tahrikleri karşısında kendine hâkim olup susabilmek de bazen çok zorlayıcı olabilmektedir.

Hele ben tâ'ib oldum hecv ile hem intikâm aldum

Eger Veysî o harlikde kalursa yine erzânî (K 2/48)

Şair, hiciv ile intikam almaktan el ayak çektiğini, bu işten pişmanlık duyup tövbe ettiğini belirtmiştir. Ancak Nefî, çağdaşı ve nesir alanında üstat olan Veysî'ye (öl. 1628) beytinde dokundurma yapmaktan da kendini alamamıştır.

Yazık tîğ-ı zebâna gerçi kim darbü'l-meseldir bu

Ederler cânverde tecribe şemşîr-i bürrânı (K 2/49)

Nefî burada söylediğinin bir atasözü mahiyetinde, keskin kılıcın ne kadar etkili olduğunu canlı bir beden üzerinde test edildiğini söyler. Buradan hareketle de keskin bir kılıca benzettiği dilin aynı zamanda kişinin canına mâl olacağına da farkındadır.

İntikâm almaz isem hecv ile ben de andan

Şâ'iriyet bana her vech ile bühtân olsun (K 8/I/10)

Hasımları Nefî'yi ola ki meydana davet etme gafletine düşerlerse intikam yoluna gideceğini ve bunu yapmazsa şairliğinin yerini bulmayacağını ifade eder.

Zehresin tîğ-ı zebânımla çalup çâk edeyin

Düşmenin şâd u ahıbbâsını gamnâk edeyin (K 8/I/11)

Şair burada adeta bir yemin ifadesi kullanarak, eğer hiciv vasıtasıyla intikam almazsa şairlik vasfının kara bir leke olarak alınma çalınmasını talep etmektedir. “İnsan içine çıkacak yüzüm olmasın” iddiasında da bulunmaktan geri kalmamıştır. Düşmanının ödünü dil kılıcıyla parçalayıp, düşmanının dostunu hüznü, düşmanının düşmanını da mutlu etmezse yine milletin içine çıkacak yüzüm olmasın şeklindeki sözleriyle serzenişte bulunmaktadır. Günümüzde de “düşmanımın düşmanı dostumdur, düşmanımın dostu düşmanımdır” ifadesine çok yakın bir ifade kullandığına tanık olunmaktadır. Şairin yine intikam ve oç alma tavrını tekrarladığı da söylenebilir.

1.4. Kararlı Nefî Tasviri

Pişmanlık duygusu insanı içten içe kemiren bir kurt gibidir. İçten içe kemirilen bir bünye ısırap ve huzursuzluğa itilir. Nefî aldığı kararların sonucunu düşünmeden bütün söylediklerinin arkasında duran bir karakter sergilemiştir.

Kâfirüm ger seni hecv etdügüme nâdim isem

Hak huzûrında ya senden utanırsam a köpek (K 3/57)

Şairin birden fazla manzumesinde “a köpek” redifini kullandığını görmekteyiz. Öfkeli olduğu zata her beytinde hakareti tekrar etmekten de geri durmamıştır. Ayrıca yaptığı işin idrakinde olduğunu ve bu işin pişmanlık duyulmayacak bir ehemmiyet arz ettiğinin bilincindedir. Hatta Allah’ın huzurunda bile yaptığı bu yerme işinden utanmayacağını da dile getirir ve kararludur.

İ’tikâdumca ğazâ eyledüm inşâallâh

Hak bilür yok yere ben kimseye sögmem a köpek (K 3/58)

Yaptığı bu sövgünün kendi inancı gereği, cihat ve kutsal bir gaza olarak görerek din uğruna yapılan işten pişmanlık duyulmasının imkânsız olduğunu özellikle i’tikat sözcüğüyle vurgulayarak tasvir etmiştir.

Haşre dek sağ kalur isem de sana şetm ederin

Hak sözi söylemeden hîç usanmam a köpek (K 3/61)

Hem bu dünya hem de ukbâda kararlı kalacağını beyitlerinde ısrarla söylemektedir. Hak olan sözü esirgememek gerektiğini, haşre dek bu çizgi üzere sabit kalacağını altını çizmektedir.

Hâtır-ı devlet için yâ taleb-i cennet için

Terk olur mı bu kadar ma’nâ-yı mülhem a köpek (K 3/62)

Bu beyit ile bir kez daha hem dünyada makam mevki hem de ahirette cennete ulaşmak sevdası için ilhamlarla dolu bu sözleri esirgemenin yanlış olduğu görüşünü savunmuş ve kararlılığını da pekiştirmiştir.

1.5. İleri Görüşlü Nefî Tasviri

Sanat ile uğraşan insanlar hayatı çok yakından tecrübe edeler. İyi bir gözlemci olmak da sanatın özellikle de şairliğin gerekliliğidir. Hem tecrübe hem de gözlemcilik doğru ve yerinde kararlar almaya sebebiyet verir. Hayatı ve eserlerinden edindiğimiz çıkarımlarla Nefî'nin de tecrübeli bir şair ve karaktere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Çeşitli manzumelerinde de Nefî'nin, devlet bürokrasisinde konumu gereği kişilerin vaziyeti ve akıbet hakkında ileri görüşlülüğünü görmek mümkündür.

'Add olınsa eger esbâb-ı nizâm-ı devlet

Seni katl eylemedür cümleden akdem a köpek (K 3/12)

İhanet içinde olan kişinin öldürülmesinin adaletin gereği olduğu, adaletin tecellisi ve nizam-ı devletin yeniden tesisi için hainlerin öldürülmesi gerekliliğini vurgular. Şair ihanet içinde olanın adaletin tesisi için öldürülmesi gerektiğini bir öngörü olarak dile getirmektedir. Sonraki beyitlerinde bu temennisinin yerine geldiğini görüyoruz.

Ehl-i dil düşmeni har ya'ni köpek Gürcü kim

Katl olup ka'r-ı cehennemde makâmın buldı (K 5/1)

Gönül ehli düşmanı olarak nitelendiği ve hem "merkep" hem de "köpek" ifadesini sıklıkla kullandığı Gürcü Mehmet Paşa'nın (öl. 1626) katledilmesi hadisesini, yerini bulan bir adalet duygusu olarak tasvir etmektedir. Hatta paşanın "makamı ancak cehennem çukurudur" diyerek hak ettiği yeri bulduğunu söyler.

Gürcü Mehmet Paşa, Gürcü asıllı olup Enderun'da çeşitli eğitimler alarak farklı devlet görevlerinde bulunmuştur. Siyasi konumu sürekli olarak değişkenlik göstermiş ve zaman zaman azledilmiş veyahut göreve geri çağrılmıştır. Osmanlı Devleti'nin en karışık döneminde geçen siyasî hayatında sadrazamlığı ve merkezden uzak görevlerine rağmen, başkentteki siyasetin içerisinde olmaktan geri kalmayan Gürcü Mehmed Paşa ile ilgili kaynaklarda aklı başında, tasarruflu kararlar alan ve temkinli bir kişiliğe sahip olduğu anlatılır. Aynı zamanda Nefî'nin hicivlerine en çok konu olan devlet adamları arasında bulunduğu da bilinmektedir (Ak, 2003).

Nefî'nin ileri görüşlülüğü yukarıdaki beytinden anlaşılmaktadır. Gürcü Mehmet Paşa'nın hayatını öğrendiğimizde Nefî'nin kehanet derecesinde bir öngörüye şiiirle ispat ettiği görülmektedir. Hasmı öldüğü halde ona karşı dilini değiştirmeyen Nefî ne kadar kararlı bir duruş sergilediğini bize bir kez daha göstermektedir.

Genel anlamada insanları canından bezdiren, maddî veya manevî açılardan etrafındakilere zararı dokunan kişilerin bir gün yaptıklarının bedelini ödeyecekleri toplumda kabul gören bir görüştür. Sonuç olarak "can yakan, canının yanacağı günü beklemelidir" fikriyle kişilerin başkalarının yaşamını

etkileyecek davranışlarda bulunurken daha dikkatli olmaları gereklidir (Aydın, 2017).

1.6. Meydan Okuyan Nefî Tasviri

Nefî, teslim olma endişesini aklına bile getirmeyen bir kişiliğe sahiptir. Onun bu kararlı ve kendinden emin olma durumu herkese meydan okuyan bir yapı ortaya koyar.

Hüneri var ise gelsün biricik elleşelüm

İşte tîğ-ı sühan işte ser-i meydân-ı hayâl (K 13/5)

Nefî yeteneklerin savaştığı hayal meydanında söz kılıçlarının çarpışacağını, birebir savaşıma cesareti olan varsa meydana buyursun demiştir. Ayrıca cesaretini ortaya koyarak meydan okumaktan geri kalmaz. Dilini kılıca benzeten şair burada da sözünü ansızın darbeyi vuran kılıca benzetmiştir. Hayal meydanın başında ise kendisi bir üstattır.

1.7. Sözü Haberci-Postacı Olan Nefî Tasviri

Nefî'nin kendi ruh hali ve kişilik özelliklerini en iyi sergilediği şiirlerinden biri de "peyküm" redifli kasidesidir. "Peyk, haber veya mektup getirip götürün anlamındadır. Osmanlıların ilk zamanlarında postacı ve muhafızlara peyk denirdi." (Pala, 2004, 371) şeklinde tanımlanmıştır.

Aşağıda örnek verilen beyitlerde kendi sözünün ne derece etkili olduğunu vurgulamış ve hasımlarına gözdağı vermiştir. Bu gözdağı ve sözünün arkasında bu kadar "ben" merkezli duruşu klasik Türk edebiyatında çok alışılmış bir yapı değildir. Çünkü klasik Türk şiirinin merkezinde "ben" değil "biz" kavramı vardır. Divan şairleri gelenekten beslenen bir yapıya sahiptir. "Sebk-i Hindî şairi, kendinden önceki şairlerin kelime ve tabirlerini kullanmakla beraber, onlara farklı ve şahsi manalar yüklemiştir. Bu şekilde ortaya çıkan "ferdîlik", bu şiir tarzının önemli yeniliklerindedir" (Bilkan, 2015, 61).

Beyitlerde sözünün bazen yıldırım gibi hızlı olduğunu ifade eden şair bazen de sözünün güneş gölgesi olarak tasvir etmiştir. Sözü, bir yandan yakarken bir yandan da serinletendir. Bazen ateştir, bazen su. Bazen yukarı yol alır yıldırım misali, bazen aşağı inerken bir gençlik kılıcıdır. Feleklere baş eğmeyen yumuşak huylu yüce kişiliktir. Ehl-i dildir, ölçü sahibidir.

Ol kadar pür-şitâbdur peyküm

Sanki berk-i sehâbdur peyküm

Dehri bir günde tayy eder gûyâ

Sâye-i âftâbdur peyküm

N'ola âteşle hem-inân olsa

Bâd ile hem-rikâbdur peyküm (K 17/1-3)

Şair, söz savaşlarının olduğu meydanda hızlarını bulutlardan çıkan yıldırımlara benzetmektedir. Dünyayı bir günde dolaşan güneşin gölgesidir. Ateş ile arkadaş olsa ne olur, rüzgâr ile aynı özelliğe sahiptir benim sözüm diyerek bu savaşta ne kadar rahat olduğunu dile getirmektedir.

Hele bir hâlde karâr etmez

Çarh-ı pür-inkılâbdur peyküm (K 17/8)

Yeri gelir en üst mevki sahibini de adam yerine koymaz tuhaf özellikleri olan bir elçiye benzetir sözünü. Asla bir kararda durmaz, yerine göre davranan bir özelliğe sahiptir. Hep bir vaziyet üzere değildir sözleri. O sürekli bir alt-üst oluş halinde olan bir çarktır. Bu çark, daimi bir dönüşüm bir inkılap halindedir.

Ehl-i dildür hemîşe yârânı

Rind-i sâhib-nisâbdur peyküm (K 17/12)

Aynı zamanda gönül ehli olanlara karşı da görülmemiş bir merhamet sahibidir. Öyle zamanlarda ölçü sahibi, kalender bir duruşa sahiptir. Sözü savaş meydanında düşmanını tek darbe ile yere seren kılıç edasındadır.

'Âlemi bir söz ile mülzem eder

Katı hâzır cevâbdur peyküm (K 17/18)

Şair bütün dünyayı bir söz ile susturacak kadar kuvvetli özelliğe sahip bir hazır cevaplılık yeteneğine sahip olduğunu söyler. Üstelik söz savaşında rakipsiz olduğunu dünya âleme ilan etmektedir.

2. Hasım Tasvirleri

2.1. Gösteriş Meraklısı Kişi Tasviri

Gösterişe düşkünlüğü kendi kişiliğini ispatlamamış insanların bir kusuru olarak görmek mümkündür. Bilgiden uzaklaştıkça boş başak misali enâniyetin daha dik durduğu gerçeğinden hareketle gösteriş meraklı tipleri bir merkep olarak resmediyor.

Vezîr-i a'zam oldı öyle bir har Gürcü-i nâdân

Ana çok görmedim aslâ ben ol dârât u 'unvânı (K 2/37)

Veziriazam olan Gürcü'nün sergilediği gösteriş kendi kişiliğinin dışa vurumu olarak ona yakıştırıyor. Bu durumu çok görmediğini, gösteriş merakı ve egonun boş insanın vasfı olduğunu, bu durumun veziriazam olan Gürcü Mehmet Paşa'nın cahilliği ve merkepliğinden kaynaklandığını söylüyor. Bir merkebin gösteriş düşkünlüğüne de şaşırılmamak gerektiğini belirtiyor. Gösteriş meraklısı olmanın cahil ve merkep karakterli şahısların mizacına uygun olduğunu belirtiyor.

2.2. Yalancı Mizaçlı Kişi Tasviri

Tabiatı yalan uydurmaya meyilli kişilerin yalanlarına gerekçe bulurken mantıktan uzaklaştıklarını ve çelişik durumların onları ele verdiğini, yalanın hakikat kadar güçlü bir durumu olmadığı gerçeğin su üstüne çıkma özelliği bulunduğunu şu beyitle dillendiriyor.

Sipâha söz geçer mi deyü 'özü eyleser kizb eyler

Niçün etdi himâyet bir niçe bî-hûde hayvânı (K 2/39)

Askere söz geçirememeye gibi bir bahanenin arkasına sığınmanın çelişik bir durum olduğunu onları beslerken ve himaye ederken durumdan şikâyetçi olmadığından dem vurarak açıklığa kavuşturuyor. Dolayısıyla burada resmedilen durum yalancının mizacının bir parçası olduğunu belirtiyor.

2.3. Lanetli Kişi Tasviri

Nefî'nin *Sihâm-ı Kazâ*'da hasımlarına en çok yakıştırdığı ve onları layık gördüğü mel'un ve lanetli kavramlarıdır. Bu lanetli kişilerin hicvi bile hak etmediklerini dile getirdiği de olmaktadır. Nefî de aynı dertten mustarip ve aynı beklenti içerisinde, insanoğlunun hasmın bile mert olanını istemesi gibi.

Bu denlü iltifât etmek de çokdur böyle mel'ûna

Demidür tayy ederse hâme ger vâdî-i hezyânı (K 2/53)

Eğer kalem sayıklama vadisinde sözü uzatırsa bu durumda da ma'zur görülmesi, bazen de bir şeylerin zamanı geldiği ve ertelenmemesi gerektiğini belirtmektedir. Sayıklama şuurlu olmanın göstergesi değil bilinçten uzak bir ruh halinin dışavurumudur. Dolayısıyla sayıklama anında söylenen sözler ya yaşanmış ya da etkisinde kalınmış bir durumun yansımasıdır. Şair, kalemin sayıklama vadisinde şuursuzca yol almasının normal bir hal olduğunu hatta kendisine de bu durumun kabahatinin yüklenmemesini istiyor. Yukarıdaki beyitte bir kez daha diline doladığı Gürcü Mehmet Paşa'yı, Allah'ın lanetine uğramış ve rahmetinden mahrum bıraktığı bir dinsiz, melun olarak betimlemiştir.

Yöneticiler, Nefî'ye göre mel'ûn kişilerdir. Genellikle bu lanetli kişiler işi tek başlarına yapmazlar. Kendi icraatlarına ses çıkarmayan veya işlerine ortak olan teb'aları ile yaparlar ve sorumluluğa onları da ortak ederler. Büyük kötülükler ancak büyük desteklerle yapılabilir. Şair de aşağıdaki beyitte teb'alarına bu işlerinden dolayı bedduada bulunur.

Cümle etbâ'ı ile kahr ede Hak mel'ûna

Yedi kat yere geçüp hem-dem ola Kârûna (K 8/V/11)

Hem yönetici kesim hem de vergi toplama memurları yaptıkları işlerden halkı bıktırmışlar. Bu işleri onları lanet edilen kişiler haline getirmiştir. Allah böylelerini kendilerine tabi olanlarla beraber lanetlesin ve onları cehennemden yedi kat dibi olsun. Orada da zaman ve mekân arkadaşları Karûn olsun şeklinde günümüz Türkçesine çevirdiğimiz bu beyitte Nefî, üç kez azledilmesine sebep

olan Gürcü Mehmet Paşa'yı hedef almıştır. Karûn, Kur'ân-ı Kerim'de ismi Fir'avn ve Hâmân ile geçer. (Mü'min 40/23-24). Hakkındaki söylentilere göre Fir'avn'ın veya Hz. Musa'nın halkından ve akrabalarından birisidir. İlk zamanlar yoksul iken Hz. Musa ona ilm-i kimyayı öğretmiş ve o da zengin olmuş. Karûn çok büyük hazinlerin sahibi olup, çok nekes ve gaddarmış. Allah'ın kendisine çok cömert davranıp büyük mal varlığı ile şerefli olmasına rağmen zenginliğiyle daima kibirlenirmiş. Sonunda Hz. Musa'nın duası vasıtasıyla, servetiyle birlikte yere geçmiştir. Edebiyatta zengin ve cimri mazmunu olarak karşımıza çıkmaktadır (Pala, 2012). Şair, Gürcü Mehmet Paşa ve onun hizmetindeki görevliler ile Karûn'u bir tutmuş, Paşa'nın da Karûn kadar hasis, zalim, kibirli ve merhametsiz bir kişi olduğunu işaret etmiştir.

2.4. Hain Kişi Tasviri

Nefî'nin kaza oklarına hedef olan kesimlerin başında en çok bürokrasi, ulema ve şairler gelmektedir. Bürokratlara yönelttiği en büyük eleştiri ihanet, zulüm ve lanetli olma tasvirleridir.

Satdınız iki taşaksuz bir olup hânlığı

Kimseyi etmedünüz bu işe mahrem a köpek (K 3/7)

Gürcü Mehmet Paşa'ya devlet idaresindeki liyakatsizliği ve bu işi ihanet içinde kasten yaparak devleti uçuruma götürdüğü üzerinden eleştiri oklarını yöneltmektedir. Hain ve işbirlikçi bir kişi olarak resmetmektedir. Saltanatın onurunu rencide edip ayaklar altına aldıklarını ve bu işi irade dâhilinde yapan kişi veya kişilerin hain olduğunu vurguluyor.

Pây-mâl eylediniz saltanatun 'ırzını hem

Yok yere oldu telef ol kadar âdem a köpek (K 3/8)

Yenileceğini bile bile bir savaşa girmenin ihanetin ta kendisi olduğunu bu beyitten anlıyoruz. Adım adım gelen bir yenilgiye tedbir almamanın sorumluluğu ve ölen bunca adamın vebalinin bu işin başındakilerde olduğunu söylemektedir. Bu da ancak ihanet içinde olan birisinin işidir.

'Add olınsa eger esbâb-ı nizâm-ı devlet

Seni katl eylemedür cümleden akdem a köpek (K 3/12)

İhanet içinde olunan kişinin öldürülmesinin adaletin gereği olduğu, adaletin tecellisi ve nizam-ı devletin yeniden tesisi için hainlerin öldürülmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Ehl-i dil düşmeni dîn yohsulı bir mel'ûnsın

Öldürürlerse eger cân be-cehennem a köpek (K 3/13)

Bu beyitte söze itibar edilmesi gerektiğini, kalp düşmanı ve dinden yoksun bu şahısların öldürüldüklerinde yerlerinin kuskusuz cehennem olduğunu belirtir. Burada gönül ehli düşmanı ve dinden yoksun olduğunu

vurguluyor. Din yönünden fakir olanın vicdan ve merhametten de uzak olacağı da unutulmamalıdır.

2.5. Liyakatsiz Kişi

Önemli makam mevkilere hak etmeyen kişilerin getirilmesi karşısında sitemini dile getiren şair tarihte vezirlikleri ile nam salmış Hz. Süleyman'ın veziri Asaf ile Selçukluların meşhur veziri Nizâmü'l-mülk'ün adını anarak devletin yok oluşa doğru gidişini ima etmektedir.

Âsaf, doğu edebiyatlarında vezirin eş anlamlısı olarak kullanılan unvan, Süleyman peygamberin meşhur veziri ve İsrailoğulları soyundan gelen Âsaf b. Berhiye'den kalmadır. Bu kişinin ilm-i simya ve bu tür garip ilimlere sahip olduğu söylenir. Yine bir rivayette İsm-i A'zam kuvvetiyle Belkis'i tahtıyla birlikte getiren bu vezirmiş. Şâirler vezirleri överlerken onların "sahib-i tedbir" ve "sahib-i re'y" olduklarını bildirmek için bu kelimeden yararlanırlar (Pala, 2012).

Vezâret kimdedür gör hey Nizâmü'l-mülk hey Âsaf

Olurmuş bir 'acûzeyle nizâm-ı devlet-i fânî (K 2/21)

Selçuklu Veziri Nizamü'l-mülk'e hitapla devrin padişahına sesini ulaştırmaya çalışıyor. Liyakatsiz aciz şahıslar yüzünden devletin düzeninin fenaya doğru yol aldığından yakınıyor. Hz. Süleyman'ın veziri Asaf'ı anarak bu liyakatsiz şahıslar yüzünden idarenin kimlere kadar düştüğünden dert yanmaktadır.

Sadr-ı a'zam olması hod böyle bir bâtil harun

Devlet-i 'Osmâniyâna rabtı güç bir neng idi (K 7/16)

Hak etmedikleri halde belli makam ve mevkilere gelmelerinin devletin bekası için durdurulması güç bir engel ve utanılacak bir tablo olduğunu bu beyit ile gözümüzde canlandırır. Nefî bir kez daha sorun yaşadığı Osmanlı paşaları ile tek başına ve keskin dili ile mücadele etmeyi görev edinmiştir.

2.6. Cahil Kişi Tasviri

Sihâm-ı Kazâ'da eleştiri oklarının merkezinde yer alan ve hasım ordusunun komutanları içinde en büyük rütbelilerden biri olarak resmedilen kişi şüphesiz Gürcü Mehmet Paşa'dır. 64 beyitten oluşan "a köpek" redifli kasidesinde her türlü olumsuz kişilik tasvirlerini ve en itici seciye özelliklerini bir elbise gibi Mehmet Paşa'nın üzerinde görmemiz mümkündür.

Ğarazum cehlini tahkîkdür anun yoksa

Sen kadar har olayum kendüm ögersem a köpek (K 3/54)

Nefî'nin maksadı taarruz halinde olduğu Paşa'ya karşı onun cehalet hakikatini ortaya koymaktır. Kendi kendini övmek gibi bir amacının olmadığını, eğer tam aksini hedefliyorsa kendisinin de Paşa gibi merkeplik makamında

olacağını ifade etmiştir. Cahillerin cehaletini ortaya çıkarmanın gerekliliğinin de bir kez daha altını çizmiştir.

Âlim geçinmek değil âlim olmaktır gerçek olan. Fakat kimi kişiler ulema sınıfından görünmek için sarık ve cübbeyi kendi cehaletine bir zırh olarak kullanır. Bunların üzerindeki sarık düşerse övünme kaynakları olan ilimlerinin bu şekilcilikten ibaret olduğu ortaya çıkar.

Tâc ü destâr ile tefâhur eden

Başını açamaz keli görünür (K 12/6)

Başlarındaki sarık ve taç ile övünenler asla başlarını açmazlar. Hem kendilerine biçtikleri büyüleyici özellik yerle yeksan olur hem de cehaletleri ortaya çıkar. Şair dış görünümünde şatafatlı görünmenin bir anlamı olmadığını ve bu süsler ile kişinin ancak cahilliğini perdelemek amacıyla olduğunu söylemektedir.

Merd olanlar bununla fahr etmez

Bu sözi anlayan 'Alî görünür (K 12/12)

Mütevazı insan şekil ve elbise ile kendisini ispatlama yoluna gitmez. İnsanların giyim, kuşam ve ziynet eşyası gibi vitrin süsleyici olmamaları, kişinin esasının erdemlilik özellikleri ile itibar kazanması vurgulanmıştır. Ancak Nefî'nin bu sözünü kemale ermiş kişiler anlar.

2.7. Ehl-i Dil Düşmanı Kişilerin Tasviri

Nefî manzumelerinde gönül ehli olan kişilerin kırılmaması gerektiğini sık sık vurgular. Sevgiden mahrum kişilerin gönül ehli olan kişilerin kadrini bilmediğinden onların ahını almaktan çekinmemelerinden yakınıdır. Bu gönül ehli olanlar kim? Gönül ehli olanlar, Zahire önem vermeyip batınına imar ile meşgul kimseler için olarak tanımlanmıştır (Şentürk, 2021).

Ehl-i dil düşmeni har ya'ni köpek Gürcî kim

Katlı olup ka'r-ı cehennemde makâmın buldı (K 5/1)

Nefî gönül dostu olan insanların düşmanı olarak gördüğü Mehmet Gürcü Paşa'yı bir kez daha köpeğe benzetmektedir. Gönül kıran kişilerin sonlarının cehennem çukuru ve layık oldukları makamın cehennem olduğunu söylemektedir. Nefî, düşmanı olan Paşa öldürüldükten sonra bile hakkındaki olumsuz söylemlerine devam ederek yaşarken en kıymetli makamlardan olan sadrazamlık mevkiine ulaştığı gibi, ölümünde de cehennemden en dibinde yer alan çukurlarda makam sahibi olmasını temenni etmektedir.

2.8. Korkak- Sahte Cesur Kişilerin Tasviri

Şair kimi kişilerin fiziki özellikleri bakımından heybetli bir duruş sergileyebileceğini, bu fiziki iriliğin arkasında boş bir görüntü olduğunu dev gibi cüsse sahibi olma veya pehlivanca edalarını insanı yanıltmaması gerektiğini dile getirmektedir. Aşağıdaki beyitte bu bağlamda hedef Kemankeş

Ali Paşa'dır (öl.1624). Ok atmadaki maharetinden dolayı kendisine Kemankeş denilmiştir. IV. Murad'ın tahtı elde etmesindeki etkisinden dolayı kibirli, zalim, kimseyi hesaba katmayan ve rüşvetçi bir Osmanlı veziri olarak 1624 yılında katledilip, mallarına devlet tarafından el konulmuştur (Aktepe, 2022).

Nerre-dîv ü koncaloz-terkîb dersem yaraşur

Pehlevân-ı puf ana nisbet zarîf ü şeng idi (K 7/13)

Beyitte uykusuzluktan halsiz düşmüş erkek dev ve koncolos yaratık benzetmesinin (o) kişiye yakışacağı, şişkin bir pehlivan tabirinin çok kibar kalacağı söylenmektedir. Paşa'nın dış görünümü ve karakterini birleştiren şair, iri cüsseli yapısına rağmen abartılmış içi boş bir kişi olduğunu söylemek istemiştir. Koncolos/koncaloz, umacı ve gulyabânî gibi çocukları korkutmak için icat edilmiş hayalî varlık ve dîv/dev, çok iri, kuvvetli masal tipi olarak tanımlanmıştır (*Kubbealtı Lugati*, 01 Ağustos 2023).

2.9. Adaletsiz-Zalim Kişi Tasviri

Zulmün olduğu yerde adalet, adaletin olduğu yerde de zulüm olmaz. Zulmün en büyüğü de adil ile zalimi bir kefeye koymak olmalıdır.

'Âdil ü zâlimi bir görmek iken cürm-i 'azîm

Yeg görür zâlimi ol bu nice iz'ân olsun (K 8/I/6)

Adaletli ve zalim olanları aynı kefeye koymaktır zulmün en büyüğü. Bu zalim şahıslar işlerinin başında iken gerçek kişiliklerini sergilerler. Vergi tahsilatına çıktıklarında yanlarında getirdiklerine bakıp hüküm vermek değil asıl mesele. Adaletsizlik küfür ile imanı bir tutma derecesidir.

Çıksa tahsîle çıkar gelse hazîneyle gelür

Kimse bilmez fukarâ çekdüğü zûrı ne idi. (K 8/III/3)

...

Kuduz it gibi talardı varanı kapusına

O saru kapucu ol kelb-i 'akûrı ne idi (K 8/III/7)

Vergi gelirleri ile uğraşan memurların fukaraya neler çektirip bu tahsilatı yaptığını kimse bilmez. Bunlar tahsilattan dönünce hazineyi doldururlar fakat toplanma sürecini kimse bilmez. Ava çıkan avcının av köpeği gibidir bunlar. Bunlar vergi toplama köpeğidir. Av köpeğinin avlanan hayvana olan merhameti ile tahsilat memurlarının fukaraya olan merhameti aynıdır.

Zalimleri yüksek mevkilere çıkarmak feleğin âdetidir. Kolay kolay âdil birini hak ettiği yere getirmez. Hak etmeyen önemli mevkilere gelmesi de adalet-zulüm muvazenesinde ibreyi zulümden yana çevirir. Hak etmeyen, liyakatsizlerin önemli mevkilere gelmesi de ne yazık ki her dönemin talihsizliğidir.

Felegün 'âdetidür bir niçe böyle dûmı

Sadr-ı a'lâya çeker ol yere nâ-kâbil iken (K 8/IV/4)

Edebiyatta daima şikâyet edilen felek mazmununu burada da aynı bağlamda görmekteyiz. Felek, kahpeliği ve dönecliği temsil eder. Bu özellikleri vasıtasıyla kişileri hak etmediği halde yüksek makamlara getirme vasfı feleğin işidir. Üstelik Nefî 'ye göre bu durum sineye çekilecek gibi de değildir.

Müsteşâr olmağa bu lâıyk idi Fir'avna

Her cihetde niçe ğâlib yêri var Hâmâna (K 8/VI/3)

Adalet duygusundan uzak kişilerin yeri ancak kendi gibi zalim olan Firavun'un yanındır. Haman ve Karun birlikteliği nasıl Firavun ile uyumlu bir ekip benzerliği oluşturduysa Nefî de burada oklarını yönelttiği Ekmekçizade Ahmed Paşa'nın (öl. 1613) Firavun'a her yönü ile müsteşarlık yapacak özellikte olduğunu söylemektedir. Ekmekçizade Ahmed Paşa, baş defterdarlık yapmış dönemin önemli şahsiyetlerindedir (Eyice, 1994). Şairin, Paşa'yı benzettiği kişi olan Hâmân karakteri ile ilgili olarak:

Hâmân adı Kur'ân-ı Kerîm'de altı âyette Firavun'la birlikte zikredilmektedir (el-Kasas 28/6, 8, 38, el-Ankebût 29/39, Gâfir 40/24, 36). Bu âyetlerden anlaşıldığına göre Allah Hz. Mûsâ'yı âyetler, mucizeler ve delillerle Firavun, Hâmân ve Kârûn'a göndermiş, fakat onlar Mûsâ'yı "çok yalancı bir sihirbaz" diye suçlayarak tebliğini reddetmişlerdir (el-Ankebût 29/39, Gâfir 40/23-24). Hatta ilâhlık iddiasında bulunan Firavun, Mûsâ'nın kendisini yüce Allah'ı kabule davet etmesi üzerine kavminin ileri gelenlerine, "Sizin için benden başka bir tanrı tanımıyorum" demiş, Hâmân'dan da Mûsâ'nın tanrısına ulaşip O'nu bulmak için kendisine bir kule yapmasını istemiştir (el-Kasas 28/38, Gâfir 40/36-37). Nihayet Kârûn, Firavun ve Hâmân günahları sebebiyle cezalandırılmıştır (el-Ankebût 29/39). Kur'an'da adı geçen Hâmân, Hz. Mûsâ'nın muhatap olup mücadele ettiği Firavun'un veziri veya onun sarayındaki önemli şahsiyetlerden biri ya da Amon kültünün başrahibi olmalıdır (Kuzgun, 1997, 436-437).

şeklinde açıklamaların yanı sıra, Firavun'un taş ocaklarının baş sorumlusu, şiir geleneğinde ise Firavun'un danışmanı, merhametsizliği ile bilinen ve gücünü kötülüğe kullanan akıl sahibi olarak tanımlanmıştır (Şentürk, 2022). Nefî, Ekmekçizade'yi över gibi görünüp yermekte ve Hâmân'dan bile daha üstün niteliklere sahip olduğunu söyleyerek söz oyunlarına devam etmektedir.

2.10. Rüşvetçi, Paragöz, Menfaat Düşkünü Kişi Tasviri

17. yüzyılda Osmanlı bürokrasisinin çöküşünü karamsar bir tablo ve aşıkâr söylemlerle dile getiren çağdaşları gibi Nefî'nin de elbette rüşvet alan, paragöz ve menfaat düşkünü kişilere eleştirisi olacaktır. Devlet içerisinde önemli görevlerde bulunan bürokratlar ile ilgili genel görüş "hak etmediği halde

rüşvet vasıtasıyla bulunduğu makama gelmek” olan bu yönelimin devlete verdiği zarar kuşkusuzdur.

Gece gündüz yediği rüşvet ü içdiği şarâb

Gördi hâli harâm-zâde girip meydâna (K 11/5)

İslam inancına göre şarap ne derecede haramsa aynı şekilde rüşvet de haramdır. Nasıl “ekmek ve su” normal bir insanın temel gıdası ise “rüşvet ve şarap” ikilisi de usulsüzlük yolunda olan kimselerin normalleştirerek günlük rutini haline getirdiği bir durum olmuştur. Üstelik şairin “haramzade” olarak adlandırdığı kişi meydanda, açıkça bu işi yapmaktan da geri kalmamıştır.

O çok gördi bana devletle yağmâyı menâsıbdan

Koca samson gibi kapdı elümden bir dilim nânı (K 2/38)

Nefî'nin, Osmanlı Devlet teşkilatında bazı makamlara getirildiği ve daha sonradan azledildiğinin bilgisini paylaşmıştık. Bu beyitte de baş düşmanı olarak nitelendirilebileceğimiz Gürcü Mehmet Paşa'nın karakter ve fiziki özelliklerini aynı potada eritilmiş bir maden misali bir arada tasvir ettiğine tanık oluyoruz. Nefî'nin, Gürcü Mehmet Paşa'ya defaatle 'köpek' dediği hatta 'köpek' redifli manzumesinde eleştiri oklarını yönelttiğine şahit olmaktayız. Samson “eskiden savaşta ve avda kullanılmak üzere özel olarak yetiştirilen çok iri köpek, sekson” (*Kubbealtı Lugati*, 01 Ağustos 2023) olarak ifade edilmiştir. Paşa, 'samson' olarak adlandırılan çok iri cüsseli köpeğe benzetilmiştir. Aynı zamanda av köpeği olan bu tür, Paşa'nın karakteri ile bağdaştırılmıştır. Bu köpek türü tıpkı Paşa gibi güçlü, avına odaklı ve saldırgandır. 'Açgözlü' ve hatta 'menfaat düşkünü' gibi sıfatları karakteri ile özdeş olan Paşa, Nefî'nin elindeki bir parça ekmeğe bile göz dikecek kadar alçak ve hırs timsalidir. Yine 'kapmak' fiili Sözlükte “birdenbire yakalayarak, çekerek almak; ısırıp parçalamak; koparmak” anlamlarına gelmektedir (*Türkçe Güncel Sözlük*, 3 Ağustos 2023). Nefî, binbir zorluk ve mücadele ile geldiği makamının kendisinden zorla alındığını anlatırken ağır hiciv söylemlerine devam etmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Nefî'nin *Sihâm-ı Kazâ*'da özellikle ruh ve karakter tasvirlerinin bulunduğu beyitler tespit edilmiştir. Bu tasvirler klasik Türk şiiri geleneği özelinde yazarın kişiliğine etki eden diğer faktörler de hesaba katılarak değerlendirilmiştir. Klasik Türk şiirindeki âşık, mâşuk ve rakîb ekseninin dışında, dost ve hasım bağlamının ön plana çıktığı fark edilmiştir. Bilhassa bir savaş sahnesini andıran söz savaşlarında Nefî'nin, hasımlarının en can alıcı noktalarını iyi bildiğini ve bu noktalardan saldırdığı görülmektedir. Hasımlarını tanıdığı kadar kendi mevziisindeki söz kılıçları ve söz okları stokunun farkında olması yönüyle de önemlidir.

Nefî'nin şiirlerinde yalnızca devrin devlet adamı, şair ve âlimlerini yermekle kalmadığı, aynı zamanda dönemin siyasi ve ahlaki aksaklıklarını da dile getirdiği görülür. Özellikle 17. yüzyılda devlet kurumlarında liyakatsizlik ve kendi mevkii için askerleri savaşta kırdırmaktan çekinmeyen vezir ve

sadrazamların durumu da eleştirilmiştir. Çeşitli aksaklıkların olması karşısında sessiz kalamayan Nefî bu vaziyetleri sivri bir dille tasvir etmeye çalışmıştır. *Sihâm-ı Kazâ*'da genellikle devrin devlet adamlarından olumsuz yönleri ile ön plana çıkanları seciye ile tasvir ettiği, diğer betimlemelerinde ise daha çok bir düşmanın sahip olduğu ruh halini tasvir ettiği görülmüştür. *Sihâm-ı Kazâ*'daki nazım şekillerine göre seciye ve ruh tasvirleri değerlendirildiğinde şairin kasidelerinde daha çok ruh ve seciye tasviri yaptığı, kıt'alarında ise galiz diye nitelendirilebilecek derecede ağır küfürlere ağırlık verdiği görülmektedir.

Nefî'nin *Sihâm-ı Kazâ*'sı incelendiğinde ağdalı ve sanatlı bir dil ile sanatçı kişiliğini sergilemekten uzak, mesaj ağırlıklı olduğunu görürüz. *Sihâm-ı Kazâ* üzerine yapılan bu nitel çalışmada ruh tasvirlerinde çoğunlukla savaşa hazır, savaşmayı hayatının bir parçası sayan bir ruh halinin tasvir edildiği görülmüştür. Nicel bir çalışma olmadığı için sayısal veri ve oran bazında bir değerlendirmeye gidilmemiştir.

Kaynakça

- Ak, Mahmud. "Mehmed Paşa, Gürcü". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 28/509-510. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Akkuş, Metin. *Nefî ve Sihâm-ı Kazâ*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Aktepe, M. Münir. "Kemankeş Ali Paşa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 25/248. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Altıntaş, Ramazan. "Şirvânî, Sadreddinzâde". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/208-209. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aydın, Abdullah. "Sosyal Hayattaki Bazı Kişilikler ve Onları İfade Eden Beyitler". *Akademik Bakış Dergisi* 60 (2017), 36-51. ISSN:1694-528X
- Başdaş, Cahit. *Sihâm-ı Kazâ*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2018.
- Belli, Handan. "Nâilî-i Kadîm Divanı'nda Seciye ve Ruh Tasvirleri". *Edebi Eleştiri Dergisi*, 7/1 (2023), 213-229. DOI: 10.31465/eeder.1245716.
- Bilkan, Ali Fuat. *17. Yüzyıl Türk Edebiyatı -Klasik Estetikte Yeni Yönelişler-*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları, 11. Baskı, 1993.
- Enginün, İnci. "Yeni Türk edebiyatında Nefî". *Gazi Türkiyat*, 1/8 (2011), 135-193.
- Eyice, Semavi. "Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/547-548. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Güncel Türkçe Sözlük*. TDK, Erişim 3 Ağustos 2023. <https://sozluk.gov.tr/>
- İpekten, Halûk. *Nefî Hayatı Sanatı ve Eserleri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 6. Baskı, 2010.

- Karaköse, Saadet. "Divan Şiiri Gazellerinde Tasvir ve Tahkiye". *İlmi Araştırmalar* 18 (2004), 45-59.
- Keskin, Neslihan İlknur. *Sosyal Hayatın 17. Yüzyıl Dîvân Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçevesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Kubbealtı Lugati*, Erişim 01 Ağustos 2023. <http://lugatim.com>
- Kur'an Yolu*. Erişim 1 Ağustos 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Kuzgun, Şaban. "Hâmân". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 15/436-437. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Parlatır, İsmail. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi, 5. Baskı, 2012.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- Sıdkı, Saffet. *Nef'î ve Sihâm-ı Kazâ'sı*. İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1943.
- Şemseddin Sami. *Kamus-ı Türkî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012.
- Şentürk, Ahmet Atilla. *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. C.5, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2021.
- Şentürk, Ahmet Atilla. *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. C.6, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2022.
- Şentürk, Ahmet Atilla vd. *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Ocak, Fatma Tulga. "Nef'î ve Eski Türk Edebiyatımızdaki Yeri". *Ölümünün Üçyüzdüncü Yılında Nef'î*. ed. Mehmet Çavuşoğlu, 1-44. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2. Baskı, 1991.
- Okay, M. Orhan. "Galib Dede'nin Dramı". *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*. Haz. Beşir Ayvazoğlu. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Şeref Han". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/548-550. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Öztürk, Furkan. *Sihâm-ı Kazâ Eleştirel Basım*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2020.